

L 34^{II}

631.476 (-. 614.2)

STICHTING VOOR BODENKARTERING
WAGENINGEN
BIBLIOTHEEK

no 212

STICHTING VOOR BODENKARTERING

WAGENINGEN

Dir.: Prof.Dr. C.H. Edelman

Afd. Karteringen ten behoeve van

Streek- en Uitbreidingsplannen.

Hoofd: Dr. W.J. van Liere

November 1950.

15n=187120-02

CENTRALE LANDBOUWCATALOGUS

0000 0131 3283

BESCHRIJVING BEHOORENDE BIJ DE BODEMKAART 1:10.000 VAN
'S-GRAVENHAGE EN OMLIGGENDE GEMEENTEN.

- - - - -

INHOUD:

Inleiding

Gen. den Haag	blz. 2
Gen. Wateringen	" 4
Gen. Schipluiden	" 5
Gen. Delft	" 6
Gen. Rijswijk	" 7
Gen. Nootdorp	" 8
Gen. Voorburg	" 9
Gen. Leidschendam	" 9
Gen. Voorschoten	" 11
Gen. Wassenaar	" 11
Samenvatting	

Beschrijving behorende bij de bodemkaart 1:10.000 van
's-Gravenhage en omliggende gemeenten.

- - - - -

Inleiding

Daar de beschikbare tijd zeer beperkt was, is bij de samenstelling van deze kaart zoveel mogelijk gebruik gemaakt van de gegevens die bij vroegere karteringen verkregen zijn, te weten:

1. het Westland-onderzoek ten zuidwesten van de spoorlijn den Haag-Schiedam;
2. het onderzoek der gronden gelegen in de gemeente Leidschendam;
3. de verkenning van Zuid-Holland ten noorden van de Nieuwe Waterweg.

Dit alles is met enig veldwerk aangevuld.

In verband hiermede moet er op gewezen worden, dat het waarnemingsnet voor een groot gedeelte zeer ruim geweest is en bestemd was voor een kaart op schaal 1:50.000.

De beschrijving van de bodemkaart en de tuinbouwkundige waarde der verschillende gronden zal per gemeente geschieden.

Gemeente Den Haag

Buiten het bebouwde gedeelte wordt een belangrijk deel dezer gemeente ingenomen door hoge droge duinzandgronden, die zoals zij er nu liggen, geen tuinbouwkundige waarde hebben, doch door afgraven of eventueel door egalisatie en opvoering van de grondwaterstand geschikt gemaakt kunnen worden. Hieruit blijkt dus dat de grond als zodanig goed, doch de waterstand veel te laag is.')

De tuinbouw die in deze gemeente aangetroffen wordt, komt hoofdzakelijk in het zuidwestelijk gedeelte voor op de duinzandrug, die voor een groot deel voor dit doel tot de juiste hoogte is afgegraven. Het bedrijfstype dat in deze gemeente aangetroffen wordt, is het specifieke groentebedrijf met veel glas, waar komkommers veelal de hoofdteelt vormen en waarnaast de vroege voorjaars-groenteteelt zeer belangrijk is. Deze vorm van bedrijfsvoering slaagt het beste op de zuivere zandgronden, zonder klei- of veenlagen in de ondergrond, met een constante waterstand van pl.m. 60 cm en een humeuze bovengrond van pl.m. 50 cm. De gronden, aangegeven met Da4, moeten daarom als ideale gronden voor dit doel beschouwd worden. Ten oosten van deze duinzandgronden bevinden zich klei-op-veengronden, waarvan de kleilaag in de loop der jaren een knikkig karakter gekregen heeft. Aan de rand tegen de duinzandrug zijn deze gronden overstoven met duinzand (Ds6). Op deze overganggronden is het bedrijfsrisico groter. Deze gronden zijn daarom belangrijk minder van kwaliteit. De klei-op-veengronden zijn ongeschikt voor tuinbouw, doch vormen behoort

')

1) zie rapport Ockenburg.

lijke graslandgronden. Verder oostelijk liggen diepere kleigronden, waarin enkele stroken voorkomen, waarvan de grond tot grotere diepte rul blijft (In4 en Io5). Deze gronden zijn geschikt om er tuinbouwbedrijven op te vestigen. De betere broekgronden (Eb6) zijn voor dit doel maar matig geschikt, terwijl de zware broekgronden ongeschikt zijn voor tuinbouw (Eb7).

Ten noorden van de stad, ten oosten van de Bezuidenhoutseweg, ligt een complex met zand overstoven veengronden. Naarmate deze gronden met een dikker pakket zand overstoven zijn, gaan de eigenschappen van een zandgrond overwegen. Tuinbouw komt op deze gronden praktisch niet voor, wat zijn voornaamste oorzaak zal vinden in het feit, dat de afwatering van dit gebied tot voor kort veel te wensen overliet en ook momenteel nog niet geheel in orde is. Wanneer de afwatering zodanig verbeterd wordt, dat van een constante waterstand gesproken kan worden, bieden deze gronden tuinbouwkundige mogelijkheden, hoewel zij de bestaande bedrijven op de zuivere zandgronden nooit in kwaliteit zullen evenaren. De gronden, waarvan de bovengrond uit weinig zand of zandig veen bestaat rustend op een veenondergrond (zV), gedragen zich als veengronden. Zij zijn goed geschikt voor de zomergroenteteelt, doch de gewassenkeuze is beperkt en de onkruidbestrijding moeilijk. De indeling in G(oed), M(atig) en S(lecht) houdt voornamelijk verband met de roestigheid van het profiel, soms veroorzaakt door slibbijmenging.

Gemeente Wateringen

Deze gemeente wordt praktisch geheel ingenomen door kleigronden. Alleen in het noordwesten bevinden zich zand- en geestgronden, die de uitlopers vormen van de oude duinenrug waarop Rijswijk, Voorburg enz. gelegen zijn. De droogmakerij ten zuiden van de Bovendijk bestaat uit oude zeelei. Het overige gedeelte bestaat uit jongere zeeleigronden.

De tuinbouw is bovenal op de jongere zeeleigronden gevestigd.

De tuinbouwbedrijfsvorm binnen deze gemeente is het Westlandse type, met groente- en fruitteelt onder glas. De voornaamste teelten vormen druiven, tomaten en vroege voorjaarsgroenten. Deze teelten vragen grondendie tot grotere diepte voor beworteling geschikt zijn en een vroege oogst leveren. De oude opgeveeren tuingronden, vooral de opgeveeren gorsgronden (Eg4) vormen daarom zeer goede tuinbouwgronden. Zij zijn gemakkelijk te bewerken, leveren een vroege oogst en zijn zowel voor groente- als fruitteelt geschikt. Goede reservegronden voor het vestigen van nieuwe bedrijven zijn schaars. Hiertoe behoren de gorsgronden (Eg4) en in mindere mate de betere broek- en overgangsronden (Eb5 en Io5). De mindere broekgronden Eb6 hebben een minder goede structuur, zijn doorgaans moeilijk te bewerken en zijndaarom voor de tuinbouw slechts matig tot zeer matig geschikt. Ditzelfde geldt voor de opgeworpen kleiruggen in de droogmakerijen. De oude zeeleigronden hebben een gemakkelijk te bewerken zwarte venige bovengrond, rustend op slappe kleilige ondergrond, die ongeschikt is voor beworteling door onvoldoende luchttoetreding. Een uitzondering vormen de smalle oever-

walletjes langs de stroomdraden die een zavelige ondergrond hebben en daarom behoorlijke cultuurwaarde hebben. Door hun beperkte oppervlakte zijn zij echter van geen betekenis. De eerder genoemde slappe gronden, modderklei genoemd, leveren een late oogst en zijn slechts geschikt voor gewassen die met een oppervlakkige beworteling genoegen nemen. Doordat deze gronden in het voorjaar lang nat en koud blijven, zijn zij minder geschikt voor verwarming, hetzij door broeimest of verwarmingsbuizen. Daarom moeten deze gronden ongeschikt geacht worden voor het Westlandse bedrijfstype. Voor de zomergroenteteelt zijn zij geschikt. Door dit alles vormen deze gronden de minst waardevolle tuinbouwgronden binnen de gemeente.

Gemeente Schipluiden (gedeeltelijk)

Dit gebied bestaat uit kleigronden en klei-op-veengronden. Het bedrijfstype wat hier aangetroffen wordt, is het groenteteeltbedrijf met veel platglas. De hoofdteelt vormt komkommers en daarnaast tomaten. De oudere bedrijven zijn met zand opgevaren, terwijl reusachtige hoeveelheden broeimest in de loop der jaren zijn aangewend. Door dit alles hebben deze bedrijven veelal een prachtige bovengrond van 40 à 50 cm, rustend op een compacte ondergrond. Voor komkommers zijn echter gronden gewenst die tot grotere diepte een behoorlijke structuur behouden, zodat beworteling ongehinderd naar beneden kan plaatsvinden. In verband hiermede vormen de woud-en overgangsgronden (Iw4 en Io5) de best geschikte gronden, daarna volgen de betere broekgronden, terwijl vestiging van bedrijven op de zwaardere broekgronden Eb7 en de klei-op-veengronden (Iv8 t/m 10), ontraden moet worden. De gronden in de Woudse droogmakerij vertonen veel

overeenkomst met de gronden in de Wateringveldse polder. Het zijn overwegend slappe of zepige kleien met een zwarte bovengrond, plaatselijk onderbroken door zavelige ruggen met een stroomdraad. Ten opzichte van de jonge zeekleigronden hebben zij het voordeel dat zij gemakkelijker te bewerken zijn, doch zij zijn slechts tot geringe diepte voor beworteling geschikt, voor zover het geen zavelige ruggen betreft.

Evenals in de gemeenten Wateringen en Rijswijk vormen ook hier de oude opgevaren tuinen de meest waardevolle gronden.

Gemeente Delft

Ook deze gemeente bestaat voor een gedeelte uit jongere kleigronden en oude zeekleigronden, die na de vervening te voorschijn kwamen.

Tuinbouwbedrijven zijn vooral gevestigd rondom de stad op de jongere zeekleigronden. De oudere bedrijven onderscheiden zich ook hier door een gemakkelijker te bewerken zavelige bovengrond. Het bedrijfstype komt overeen met het Hoornse bedrijf, zoals dit in de gemeente Schipluiden en in en rondom Sion aangetroffen wordt, n.l. groenteteeltbedrijven met veel glas, waaronder vooral platglas met komkommers als hoofdteelt. Tomaten vormen de hoofdteelt in de warenhuizen. Hiervoor zijn dus gronden nodig die tot grotere diepte voor beworteling geschikt en behoorlijk te bewerken zijn. De gemiddelde kwaliteit is in deze gemeente beter dan in Schipluiden. In de Voordijkhoornsche polder ligt een prachtige rug woudgronden, die plaatselijk zavelig is tot in de bovengrond. Verder komt een behoorlijke oppervlakte overganggronden voor, die eveneens voor tuinbouw in aanmerking

komen, terwijl betere broekgronden (Eb6) eveneens in een belangrijk complex voorkomen. De oppervlakte zware broekgronden is gering.

Ten noordoosten van de stad bevindt zich oude zeeklei, voornamelijk bestaande uit slappe klei met een zwarte bovengrond. Plaatselijk is de overgangslaag zeer zuur (katteklei Fs9 en K). Ter plaatse van de zavelige ruggen is de kwaliteit van de grond belangrijk beter, doch de oppervlakte hiervan is gering.

Gemeente Rijswijk

De tuinbouw binnen deze gemeente komt voornamelijk langs de grens der gemeente voor, n.l. langs de Strijp in de Schaapweipolder, waar het Westlandse bedrijfstype aangetroffen wordt en verder in Sion en omgeving met voornamelijk platglasbedrijven (groenteteelt). De oudere bedrijven zijn alle gevestigd op met duinzand opgevaren gronden. De beste reservegronden voor dit bedrijfstype vormen de woudgronden (Iw4) en daarna de overgangsgronden (Io5). De betere broekgronden (Eb6) zijn matig geschikt, en de zwaardere broekgronden (Eb7) zijn ongeschikt voor de tuinbouw.

Op de zandgronden en de slibhoudende zandgronden komen weinig tuinbouwbedrijven voor. Een groot gedeelte draagt bos. De kwaliteit dezer gronden wordt bepaald door het al of niet voorkomen van storende lagen en de hoogteligging t.o.v. het slootwaterpeil. Gronden met storende lagen (Da6) zijn slechts van matige tot zeer matige kwaliteit.

Ten zuidoosten van Ypenburg ligt nog een complex oude zeekleigronden, overwegend bestaande uit slappe of zepige klei met een zwarte bovengrond. De gewassen op deze gronden

zijn geheel aangewezen op de zwarte bovengrond, daar de ondergrond niet voor beworteling geschikt is. De zavelige ruggen en de zandruggen bieden tuinbouwkundige mogelijkheden, hoewel de overgang tussen de zwarte bovengrond en de ondergrond veelal van mindere kwaliteit is.

Gemeente Nootdorp

Deze gemeente bestaat praktisch geheel uit droogmakerijen met plaatselijk een smalle reep bovenland. De bovengrond in de droogmakerijen bestaat veelal uit meermolm, die plaatselijk met de kleiondergrond gemengd is. Onder de meermolmbovengrond bevindt zich oude zeelei. Het zijn voornamelijk graslandpolders met een hoge waterstand. Onder het meermolmdek komt overwegend slappe klei voor. Het tuinbouwbedrijfstype, dat hier aangetroffen wordt, vertoont veel overeenkomst met het Hoornse bedrijfstype. Ook hier komt veel platglas voor met komkommers en sla als hoofdteelt en daarnaast is ook de tomatenteelt van betekenis. De meeste bedrijven zijn gevestigd op de slappe kleigronden met een meermolmdek van pl.m. 30 cm. Langs dijken is dit pakket vaak wat dikker. Iedere centimeter dat het pakket dikker is, vermeerderde waarde van de grond, doordat de plantwortels geheel op de meermolmlaag aangewezen zijn. Naarmate de kleiondergrond steviger wordt, mede een gevolg van een iets hogere ligging en daardoor betere ontwatering, wordt het meermolmpakket veelal dunner. Op de zavelige ruggen is het dek veelal dun en gemengd met enige fijnzandige zavel die er onder voorkomt. Deze zavelruggen (PL2) vormen zeer goede tuinbouwgronden en zijn voor vele bedrijfstvormen geschikt.

De geschiktheid van de oude duinzandruggen, veelal bedekt met een laagje zepige klei en meermolm, hangt o.a. af van de hoogteligging ten opzichte van de slootwaterstand, hoewel in deze streek te hoog gelegen ruggen afgegraven kunnen worden, zodat de kwekers gemakkelijk aan hun benodigde zand kunnen komen. De zwaardere zavelgronden (PL3) zijn wat moeilijker te bewerken en zijn daarom voor fruit beter geschikt dan voor groenten.

Gemeente Voorburg

De oppervlakte van deze gemeente is zeer beperkt. De bodemgesteldheid bestaat uit een oude duinzandrug, waarvan slechts een zeer klein percentage als cultuurland in gebruik is. Ten westen daarvan bevindt zich een strook veengronden die met zand overstoven zijn, met plaatselijk smalle repen oud duinzand, die soms een venige bovengrond hebben. Daar het bovenste laagje van de veenlaag of zandige veenlaag plaatselijk slibhoudend is en daar de waterhuishouding ernstig gestoord wordt, is de kwaliteit dezer gronden slechts matig. Tuinbouw komt in deze gemeente praktisch niet voor. De mogelijkheden voor tuinbouw zijn zeer gering, doordat de gronden die hiervoor geschikt zijn, aan bebouwing e.d. ten offer zijn gevallen, terwijl de overige gronden matig tot ongeschikt genoemd moeten worden.

Gemeente Leidschendam (gedeeltelijk)

In deze gemeente komen vele verschillende grondsoorten voor. Praktisch alle op deze kaart voorkomende bodemseries en bodemtypen, komen ook binnen deze gemeente voor, n.l. duinzand, zand-op-veen, zand-op-klei-op-veen, droogmakerijen

met oude zeeklei en slappe modderklei en verder jonge zeekleigronden, uitwiggend over een veenpakket.

De meeste tuinbouwbedrijven bevinden zich op de duinzandrug. Op de overige grondsoorten is hier en daar een bedrijf gevestigd. Het bedrijfstype is het groenteteeltbedrijf, waar men zich, evenals in Loosduinen, naast komkommers als hoofdteelt voor het platglas en tomaten in de warenhuizen, vooral toelegt op de teelt van vroege voorjaarsgroenten, die een belangrijke bron van inkomsten vormen. Deze bedrijfsvorm slaagt het beste op de zuivere zandgronden, zonder klei- of veenlagen in de ondergrond. Alle andere gronden geven een iets latere oogst, behalve de gronden met een dik meermolmpakket, die zich goed lenen voor vroege stooktomaten en andere vroege stookteelten. De oppervlakte van deze gronden is echter zeer beperkt. De stroomruggen zowel van de oude als de jonge zeekleigronden vormen eveneens waardevolle gronden, doch de oppervlakte hier van is zeer beperkt. De zand op veengronden ten noordwesten van de duinzandrug vormen nog de beste reserve aan tuinbouwgronden binnen deze gemeente. In het overige gedeelte van de gemeente ligt slechts hier en daar een perceeltje dat er voor in aanmerking komt. Het bovenland aan beide zijden van de Vliet bestaat uit een zandige bovengrond overgaand in klei, venige klei of kleilig veen, rustend op een veenondergrond, en moet in tegenstelling met de zand op veen gronden ten noordwesten van de oude duinzandrug, voor tuinbouw ontraden worden.

Gemeente Voorschoten

De bebouwde kom ligt op de duinzandrug, waarop ook Veur, Voorburg en Rijswijk gelegen zijn. Het aanvankelijk met veen opgevulde duindal is vanuit de Rijn met een kleipakket bedekt, dat geleidelijk uitwigt over het veen. Deze kleinvloed reikt ongeveer tot de Horstlaan. Later is dit complex met een naar het zuidwesten toenemende hoeveelheid duinzand overstoven. Vele percelen kleigrond in de nabijheid van de Oude Rijn zijn gedeeltelijk afgegraven en sommigen weer met zand opgehoogd. Ten zuidoosten van de duinzandrug is eveneens klei op het veen afgezet, doch er is minder zand opgestoven.

Ook in deze gemeente heeft de tuinbouw zich voornamelijk op de duinzandrug gevestigd. Dit is de enige gemeente binnen het karteringsgebied, waar, naast de groenteteelt, de bollenteelt belangrijk genoemd kan worden, terwijl weinig glas op de bedrijven aangetroffen wordt.

Evenals in vele andere gemeenten vormen ook hier de duinzandgronden zonder klei- en veenlagen in de ondergrond (Da4), de meest waardevolle tuinbouwgronden. De zandgronden met storende lagen en/of veel roestvlekken Da5 kunnen als matig aangemerkt worden, evenals de betere broekgronden Kb5 en in mindere mate kb6. Al de overige gronden komen voor tuinbouw niet in aanmerking. Behalve de ongunstige profielopbouw der gronden in de Papenwegse polder en omgeving, moet tevens gewezen worden op de gebrekkige ontwatering.

Gemeente Wassenaar (gedeeltelijk)

Tegen de noordwestelijke rand van het karteringsgebied

komen nog enkele stroken duinzand voor van de rug, waarop Wassenaar is gelegen. Doordat er veel roestvlekken in voorkomen en het bacterieleven gering is, zijn aangegeven met Da5 en verder van de rand af waar tevens venige laagjes in het profiel voorkomen (Da6). Meer naar het noorden is het zand slibhoudend (Ds). Het overige gedeelte bestaat uit een van noordoost naar zuidwest uitwiggend kleipakket op een veenondergrond, dat in de richting van de westelijke duinzandrug en van noordoost naar zuidwest met een dikkere laag zand is overstoven. De kleinvloed reikt bijna tot aan de Horstlaan. Ten zuiden van de Horstlaan bestaat de grond uit een dikkere of dunnere laag zand, rustend op zuiver meer of minder veraard veen.

Tuinbouwbedrijven komen in dit gedeelte van de gemeente weinig voor. Het zijn praktisch alle vollegrondsbedrijven met veel bollenteelt. Zij zijn gevestigd op de zandgronden Da5 en Da6, wat de beste gronden van dit gebied zijn.

Wanneer de afwatering van de zand op veengronden ten zuidwesten van de Horstlaan zodanig verbeterd wordt, dat de slootwaterstand constant op pl.m. 60 cm gehandhaafd kan worden, kan hier eventueel tuinbouw op worden gevestigd.

De tuinbouwgeschiktheidskaart

Voor het samenstellen van de geschiktheidskaart stonden dezelfde gegevens ter beschikking als voor de bodemkaart, zodat ook deze kaart globaal is.

Op verzoek is een aanvullend onderzoek verricht van de cultuurgronden ten noorden van het dorp Wassenaar. Hier wordt overwegend het bollenteeltbedrijf aangetroffen. Dit komt als regel voor op de zuivere zandgronden, waarop deze teelt zeer goed slaagt, mits de grondwaterstand gedurende de zomermaanden voldoende hoog gehouden kan worden. In het noordelijkste zandgebied, tegen de duinen, heeft men de watervoorziening zeer goed in de hand, waardoor dit gebied grotendeels le klas bollengrond vormt. De uitloper van de duinzandrug, waarop Wassenaar gelegen is, bestaat eveneens uit zuiver duinzand zonder storende lagen. De kern hiervan is gedeeltelijk afgegraven. Hier is veelal bevoeding nodig om een optimale groei te waarborgen, hetgeen plaatselijk reeds toegepast wordt.

De kleigronden, welke in dit gebied voorkomen zijn iets beter van kwaliteit dan in het Westland of de omgeving van Delft, doordat de bovengrond met zand is overstoven, waardoor deze gronden hier gemakkelijker te bewerken zijn.

Ook de zandgronden ten zuidoosten van de grote weg den Haag-Leiden hebben nogal een schommelende waterstand (te weinig drangwater), zodat ook hier de productie waarschijnlijk door bevoeding belangrijk verhoogd kan worden. Zoals reeds is gememoreerd komen verschillende tuinbouwbedrijfstypen binnen dit karteringsgebied voor, welke vaak verschillende eisen aan de grond stellen. Om hierin globaal tegemoet te komen, zijn de gronden die wel voor groenteteelt doch veel minder voor fruitteelt, geschikt zijn, met G aan-

gegeven. Hiertoe behoren de venige gronden, de zand-op-
veengronden en de oude zeekleigronden met een zandonder-
grond.

Alle andere gronden (behalve natuurlijk de onge-
schikte) komen in aanmerking voor gemengd bedrijf, groente
en fruit, al of niet onder glas. Specifieke fruitteelt-
gronden komen niet voor.

SAMENVATTING

1. In dit karteringsgebied komen verschillende tuinbouwbedrijfstypen voor, hetgeen voornamelijk verband houdt met de grondsoort waarop de tuinbouw in een bepaalde streek tot ontwikkeling is gekomen.
2. Uitgezonderd het tuinbouwbedrijfstype in de gemeenten Voorschoten en Wassenaar, hebben de verschillende bedrijfstypen met elkaar gemeen, dat er veel gebruik gemaakt wordt van glas, dat zowel voor kassen (vooral in het Westland), warenhuizen als platglas gebezigd wordt.
3. Tevens legt men zich, mede door gunstige klimatologische omstandigheden, vooral toe op de vroege voorjaarsgroenteteelt, voorzover de gronden er geschikt voor zijn.
4. In verband hiermede moeten de met zand en bagger opgevaren oude tuingronden, alsmede de oude tuinen op de al of niet afgegraven vochtige duinzandgronden, tot de beste tuinbouwgronden van dit gebied, zelfs van geheel Bederland gerekend worden.
5. De beste reservegronden voor de tuinbouw vormen de vochtige zandgronden (Da4) die nog niet als zodanig in gebruik zijn voor de groenteteelt, en de stroomruggronden der jonge en oude zeeleiggronden (Eg4, Iw4, PL2, PL3) en in mindere mate de gronden aangegeven met Eb5, Io5 en Rb5 voor gemengd bedrijf (groente en fruit). Daarnaast komt nog een complex zand op veengronden voor ten noordoosten van Den Haag, dat, indien men de waterstand hier volkomen zou beheersen, in de toekomst eventueel voor tuinbouw in aanmerking komt, althans voor groenteteelt,

hoewel de mogelijkheden ook hiervoor aanzienlijk minder groot zijn dan op de eerstgenoemde gronden.

6. De cultuurgronden die niet voor tuinbouwkundige doeleinden gebruikt worden, liggen grotendeels in gras, waarvoor deze gronden veelal zeer geschikt zijn. Plaatselijk, vooral in oude zeeleipolders, is het gewenst om het polderpeil gedurende zomermaanden te verhogen, om indrogingsverschijnselen van de zwarte bovengrond tegen te gaan.